

МИХАИЛ АЛЕКСАНДРОВИЧ ХИТРОВО ЗА СЪЕДИНЕНИЕТО НА ИЗТОЧНА РУМЕЛИЯ С КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ

И. Стоянов

Стоянов И. Михайло Олександрович Хитрово про об'єднання Східної Румелії з Князівством Болгарія. На підставі неоприлюднених листів російського дипломата М.О. Хитрово до І.С. Аксакова та інших кореспондентів, які зберігаються в Рукописному відділі Інституту російської літератури в Петербурзі, простежується особисте ставлення їх автора та позиція офіційного Санкт-Петербургу до акту об'єднання Східної Румелії з Князівством Болгарія. Аналізуються чинники, що впливали на еволюцію поглядів М.О. Хитрово з цього питання восени 1885 р., а також відображення в його листах точки зору Екзарха Йосифа на цю проблему, зокрема, його бачення македонського питання.

Ключові слова: М.О. Хитрово; І.С. Аксаков; Екзарх Йосиф; об'єднання Східної Румелії з Князівством Болгарія.

Стоянов И. Михаил Александрович Хитрово о соединении Восточной Румелии с Княжеством Болгария. На основании неопубликованных ранее писем российского дипломата М.А. Хитрово к И.С. Аксакову и другим корреспондентам, которые хранятся в Рукописном отделе Института русской литературы в Петербурге, прослеживается личное отношение их автора и позиция официального Санкт-Петербурга к акту соединения Восточной Румелии с Княжеством Болгария. Анализируются факторы, влияющие на эволюцию взглядов М.А. Хитрово по этому вопросу осенью 1885 г., а также отражение в его письмах точки зрения Экзарха Йосифа на эту проблему, в частности, его видение македонского вопроса.

Ключевые слова: М.А. Хитрово; И.С. Аксаков; Экзарх Йосиф; соединение Восточной Румелии с Княжеством Болгария.

Stoyanov I. Mikhail Alexandrovich Hitrovo about unification of Eastern Rumelia with the Principality of Bulgaria. The article is based on unpublished letters of the Russian diplomat M. A. Nitrovo to I. S. Aksakov and another correspondents, saved in the Manuscript Division of the Institute of Russian Literature in St. Petersburg. It traces personal relation of the author of these letters and the position of the Russian Emperor on the act of unification of Eastern Rumelia with the Principality of Bulgaria. The article analyzes the factors influencing on evolution of M. A. Nitrovo's views on this issue in the autumn of 1885 as well as reflection in his letters of Exarch Joseph's point of view on the problem, particularly, his viewpoint on the Macedonian question.

Keywords: M. A. Nitrovo; I. S. Aksakov; Exarch Joseph; unification of Eastern Rumelia with the Principality of Bulgaria.

Съединението на Източна Румелия с Княжество България се приема с неодобрение от страна на официална Русия и лично от нейния самодържец император Александър III. На пръв погляд се получава някакъв необясним парадокс. След десетата по ред война с Османска Турция, завършила с възстановяването на българската държавност и с получаването на независимост от страна на Румъния, Сърбия и Черна гора, Русия, която начертава границите на Санстефанска България, се обявява категорично срещу Съединението на българите, извършено на 6 септември 1885 г. Тази позиція на Петербург е обект на многобройни изследвания, коментари, анализи през изминалите 130 години. Твърде често, ако не и винаги, те са „оцветявани“ с политически привкус и мнението на „изследователите“ следва политическия курс на управляващите, което е всичко друго, но не и исторически подход.

Представената статія няма задача да разглежда цялостно отношението на Петербург към българското Съединение, тъй като това е правено многократно, а и е познато до болка на всички интересувачи се от проблема. Освен това всички български изследователи са категорични по проблема, че това е един акт, който трябва да бъде оціняван единствено с положителен знак, докато Русия, незалежно от конкретните си моментни съображення, допуска капітална грешка, която има тежки последици за руско-българските отношения. Основната цел на предложеното изложение е да се проследи отношението на един ди-

пломат от кариерата, познаваш отлично българската действителност, перипетиите, през които преминават българо-руските отношения от Освобождението до септември 1885 г., и който първоначално изказва своето мнение по разисквания проблем, без да се съобразява с дипломатическия пост, който заема в този момент. Статията е построена върху писма на Михаил Александрович Хитрово – посланик на Русия в Египет по това време, на Иван Сергеевич Аксаков – всепризнат идеолог на славянофилството не само в Русия, но и в целия славянски свят, и защитник на идеята за единство на славянския свят, на Сергей Спиридонович Татищев – общественик, историк и известен познавач на руско-българските отношения, на император Александър III. По-голямата част от тях са непознати за българската историческа наука по простата причина, че се съхраняват в Ръкописния отдел на Института за руска литература (Пушкинският дом) в Петербург. Причината за мястото на обозначеното съхранение е тази, че Михаил А. Хитрово е поет. В същото време Сергей Т. Аксаков, Константин С. Аксаков и Иван С. Аксаков, т.е. бащата и двамата му синове, са известни писатели и литератори, поради което имат специален архивен фонд под № 3 в Ръкописния отдел на споменатия Институт, който ще бъде цитиран в последващото изложение. В този и в другите фондове на обозначения Институт обаче, наред с материалите, свързани с писателската, поетичната и литературната дейност на посочените по-горе личности, се съхраняват и много документи, свързани с политическата, дипломатическата, стопанската и военната история на Руската империя, каквито са и тези, използвани за основа на предложеното изследване.

Кой всъщност е Михаил А. Хитрово? Той е роден на 1 февруари 1837 г. в Москва в семейството на потомствени дворяни. Получава военно образование и първоначално служи в армията. През 1859 г. преминава на работа в Министерството на външните работи. От началото на 60-те години на XIX в. свързва дипломатическата си кариера с Балканите и от 1861 до 1864 г. е генерален консул на Русия в Битоля. През 1871 г. е назначен за генерален консул на Петербург в Цариград, където изпълнява тази длъжност под ръководството на Николай П. Игнатиев до 1877 г. По време на войната е сътрудник в дипломатическата канцелария при главнокомандващия руската Дунавска армия Великия княз Николай Николаевич, ръководена от Александър Нелидов. След Берлинския конгрес и подписания мирен договор е назначен за генерален консул на Русия в Солун, на който пост остава до 1880 г. От 1881 г. е дипломатически агент в Княжество България, като пристига в София непосредствено след събитията от 27 април 1881 г. Първоначално поддържа княз Александър Батенберг в действията му по суспендирането на Търновската конституция и налагането на режим на пълномощията. Всъщност дипломатическият агент се придържа към официалната политика на Петербург по този въпрос. Позицията му на крепител на наложения режим провокира отвореното писмо на Драган Цанков от 25 май 1881 г. към него с прочутата фраза, изказана от един мъдрец към „пчелата“: „Не ти ща нито меда, нито жилото“⁴¹. С течение на времето обаче отношенията между княза и руския дипломат охладняват и през есента на 1882 г. Хитрово се завръща в Петербург. В писмо от 24 ноември 1882 г. от руската столица до Иван С. Аксаков в Москва той отбелязва следното: „За мен засега не мога да ви кажа нищо определено. Аз оставам както преди да се числя към Дипломатическото Агентство в България, но очевидно съм обречен на безвъзвръщане в това, въпреки и незавидно, местопребиваване. Какво ново назначение ще получа, засега е неизвестно, но като Йонин в някоя си Бразилия няма да отида“⁴². По-нататък с нескрито задоволство продължава: „От София идват добри известия за дейността на Соболев. Той така свършено върви по моя път и князът, ще не ще, ще трябва да го търпи; но дълго ли? Въпросът за българските железопътни линии отново се повдига. Тези дни се състоя ново заседание по този повод, в което участвах и аз, но засега нищо не е решено“⁴³.

Три месеца по-късно, на 18 февруари 1883 г., Михаил А. Хитрово съобщава на Аксаков, че е назначен за посланик на Русия в Египет. Със същото писмо му изпраща и секретна записка на Иван Зиновиев, като подчертава, че Аксаков може да публикува данните, съдържащи се в нея, без да указва източника, от който са получени. По отношение на българските събития заявява следното: „Изобщо в България, както и трябваше да се очаква, работите пак са се усложнили. Почвата под краката на генералите се подкопава, князът се занимава с интриги и т.н. Ще видим какво ще излезе“⁴⁴. На 9 август 1885 г. – по-малко от месец преди Съединението на българските земи на север и юг от Балкана, Хитрово е в Петербург и уведомява Аксаков, че след няколко дни ще бъде в Москва, и настоява за

среща: „Иска ми се да поговорим с Вас за много неща – и за Балканския полуостров, и за Египет, и за Абисиния“⁴⁵.

На 6 септември се осъществява историческият акт на Съединението на Източна Румелия с Княжество България. Тази българска акция има ефекта на гръм от ясно небе за руската дипломация и петербургското правителство. За това свидетелства писмото на Александър III до началника на Генералния щаб на руската армия ген. Обручев, в което се казва дословно: „Аз не одобрявам сегашното движение на българите, те не ни послушаха, действаха тихомълком, за съвети не се обръщаха към нас – нека сега сами да сърбат кашата, която са забъркали. По мое виждане, докато княз Александър се разпорежда със съдбата на българския народ, нашата намеса в работите на българите е напълно невъзможна и безполезна. Заради последното движение, което не одобрявам и за нас е нежелателно в този момент, да се караме с Турция, а може би и с Европа, би било непростимо и дори престъпно по отношение на Русия“. По-нататък руският самодържец заключава откровенно, че основната цел на Русия на Балканския полуостров е завземането на Проливите. Всички други въпроси са второстепенни. „Достатъчно популярничехме в ущърб на интересите на Русия. Сега славяните трябва да служат на Русия, а не ние на тях. Ето моето мнение върху сегашните политически обстоятелства“⁴⁶. Всичко това е написано само шест дни след българското обединение – на 12 септември 1885 г.

И най-видните представители на руската общественост реагират разнопосочно на събитията в България, но техните мнения се оказват много по адекватни на ситуацията, отколкото становището на императора. В писмо от 27 септември 1885 г. до Константин Петрович Победоносцев – член на Държавния съвет от 1872 г. и обер-прокурор на Св.Синод от 1880 г., един от най-приближените в обкръжението на Александър III, известен със своите консервативни възгледи, Иван С. Аксаков се възмущава от факта, че Министерството на вътрешните работи забранява да се споменава за каквото и да е празнуване или отбелязване на 25 години от отмяната на крепостното право, които се навършват на 19 февруари 1886 г. По въпроса за ставащото в България той заявява: „За българските работи не пиша. Надявам се, че Господарят, като вижда докъде стигна Русия, водена от политиката на Гирс, ще го прогони“⁴⁷. Тук става въпрос за Николай Карлович Гирс – министър на външните работи на Руската империя в този момент. Твърде любопитно и нелишено от логика е мнението на друг общественик – Сергей Спиридонович Татишчев. В писмо до известния издател Константин А. Губастов, той не скрива своята изненада от позицията на Петербург по българското Съединение: „Трудно е да си представим нещо „по-мъдро“ от това, което става в сегашно време. Русия настоява за изпълняване решенията на Берлинския договор. Нима това е възможно? Филипополските събития са укор за Гирс“⁴⁸.

Само четири дни след Пловдивската „революция“ в този хор се намесва и главният герой в предложения материал – Михаил А. Хитрово. В писмо от Петербург до Иван С. Аксаков с дата 10 септември 1885 г. той пише следното: „Стана това, което трябваше да стане, което предвиждах и предсказвах преди няколко години. Княз Александър придобива популярност и укрепва своето положение в ущърб на нас и на нашето влияние. Съединението на Румелия с България трябваше да стане, но трябваше да стане чрез нас, по наша инициатива. Сега се **подчертава** това, че то е станало край нас, **без наше знание**. Събитието беше за Министерството **напълно неочаквано** (подч. от М. А. Хитрово – И. С.). Братушките ни разиграха така, както никога нашите държавни мъже не са били разигравани в нито една игра, а те, струва ми се, в това са силни. Аз разбирам, че е възможно такова събитие в дадена минута да не се предвиди и съответно отстрани, но не разбирам това, че то изобщо не е могло да бъде предвидено, тъй като то трябва да е било подготвено“⁴⁹. По-нататък той продължава, че князът и Каравелов налагат на Русия своята воля и „на нас не ни остава нищо друго, освен да изпълняваме тази воля, независимо че става в твърде неудобно за нас време. Ето докъде стигнахме“. Посланикът на Русия в Египет обаче подчертава, че и други от „големите“ са изненадани от станалото и че Русия не е единствената, която попада в конфузна ситуация. Що се отнася до това дали князът и българите са се консултирали с някого и дали са искали разрешение за извършения акт – на тези въпроси сега не може да се отговори. Всички дипломатически представители в двете области се кълнели, че извършеното е пълна изненада за тях. На този етап те се стараели да задържат събитията на дипломатическа почва, т.е. да се признае Съединението и да се

удържат турците от евентуална непремерена реакция. Гарантирането на успех на подобна тактика, според Хитрово, е проблематично. Достатъчна била една искра – сблъсък на турците с българите, кръвопролития по македонската граница или нещо друго, и всичко ще се изплъзне от ръцете на дипломатията, а резултатът ще бъде ново изостряне на Източния въпрос. Руският посланик подчертава, че от това можела да се възползва Австрия и да се насочи към Митровица. Заетата позиция от Русия на дезавуиране на българското Съединение едва ли е най-правилната. В заключителната част на това послание до Аксаков Хитрово напълно основателно подчертава: „Ако това е станало несвоевременно за нас, то не е ли наша вината, че е могло така да се случи? И кой ще ни повярва от руската и европейската публика, че това е могло да се случи без наше позволение? А, между другото, това изглежда и невъзможно“¹⁰.

Разсъжденията на руския дипломат са напълно основателни и съдържат повече критична насоченост срещу дипломатическите и военните представители на Петербург в Княжество България и Източна Румелия, отколкото към действията на българите. Но изказаните мисли са показателни и за нещо друго, което българите знаят, но на което не вярват творците на Берлинския договор и правителствата на съседните Балкански страни – че Съединението, извършено на 6 септември 1885 г., е чисто българско дело, осъществено в разрез с постановленията на договора, подписан в германската столица. То изразява националните възжеления на всички българи от двете страни на Балкана. И не само на тях. Дори такъв опитен в дипломатическата дейност представител на Русия, който познава отлично настроението в Княжеството и в Източна Румелия, не може да повярва напълно в този неоспорим факт и го поставя, макар и виртуално, под съмнение.

На 14 септември, т.е. само два дни след коментираното по-горе послание до Аксаков, следва ново писмо от Петербург от същия автор до същия адресат. Като изказва възхищението си от това, което видният славянофил е написал в своя вестник „Русь“ по въпроса за Съединението на българите, Хитрово подчертава, че в статията има дълбоко разбиране на проблема, докато в столицата все още не са в състояние да преценят трезво случилото се и да предприемат адекватни мерки. „Ще поискате ли да разберете как се действа тук – тези мъдrecи искат да **поучат** България **с помощта на турците** (подч. от Хитрово – И. С.) и да изгонят княз Александър. Това е глупост! Автор на всичко това е Сорокин. Той уверява, че такова настроение (съединистко – И. С.) в България липсва, че всичко това е направено от княза и Каравелов импулсивно и че нищо не е било подготвено. И на него му вярват“¹¹. По-нататък той пише, че едва ли може да бъде обвиняван в привързаност към българския княз, но в тази минута трябва да се мисли трезво. „Аз, както и вие, съм готов да вярвам, че той е подучен от англичаните или от някой друг. Но в дадения случай на нас не ни остава друго, освен да го поддържаме, тъй като той в този момент е знаме, против което ние не трябва да вървим, защото е свързан изцяло със станалото. Ако искаме да бъдем верни на своето историческо приятелство и на самите себе си, **ние сме длъжни** (подч. от Хитрово – И. С.) да вземем направеното в свои ръце и да застанем начело, макар то да е осъществено без наше съгласие. Но ето това тук не разбират. При създаденото положение не можем да очакваме от бъдещето нищо добро. Нас ни подвежда в Европа, подобно на това, както ни подвежда в България и Румелия нашите агенти. Подробностите стигат до неподражаем комизъм. Как бих се посмял от душа, ако това не се случваше с нас“¹², – завършва Хитрово.

И това писмо издава нотки на критичност спрямо отношението на официална Русия към Съединението на Източна Румелия с Княжество България. И още нещо – Михаил А. Хитрово предлага, макар че адресатът трябва да е друг, най-логичната линия на поведение за руската дипломатия в този момент. А тя се изразява в пълна подкрепа на Съединението, на българското правителство и на княз Александър. Това изисква историческият момент, това изискват установилите се отношения между руси и българи през периода на Българското възраждане, по време на Източната криза, по време на Руско-турската освободителна война, по времето на Временното руско управление и в първите години от изграждането на Княжество България и Източна Румелия. „Ако искаме да бъдем верни на своето историческо приятелство и на самите себе си“, заявява Хитрово, трябва да се направи точно това. Тези мисли и разсъждения издават по-скоро мисленето на руския човек, отколкото на руския дипломат в този момент. Те, разбира се, са провокирани и от неудовлетвореността

на автора им от възложената му в Египет дипломатическа мисия, а и от съперничеството с тези, които дирижират външната политика на империята в този момент. Независимо от всичко това обаче, обективността в тях не може да не се признае. Тоест при трезвомислещи политици и дипломати в Петербург и при император от рода на Александър II, вместо властващия Александър III, отношенията между освободители и освободени дори в такъв момент биха могли да се развият в съвсем различна посока.

По-продължителното пребиваване в Петербург и двуседмичното пребиваване в руската дипломатическа мисия в Константинопол обаче променят доста рязко вижданията на Хитрово за същността на съединитския акт, за неговото значение и за позицията, която Русия трябва да поддържа спрямо него. Всичко това е отразено в писмото му от 18 октомври 1885 г. от борда на кораба „Царицин“, пътуващ към Александрия. Като отбелязва, че в османската столица той се среща с Нелидов, с българския Екзарх Йосиф и с много други влиятелни хора, Хитрово се спира на няколко основни проблема, свързани със Съединението.

На първо място, посочва, че станалото в България е било подготвяно отдавна и твърдението на княза и Каравелов, че осъщественият акт ги е сварил съвсем неподготвени, е пълна лъжа. Първоначално се предвиждало обявяването на коментираното събитие да се осъществи на 30 август, но „делото можело да бъде компрометирано в очите на Европа, тъй като 30 август е тържествен ден за русите“ и това налага отлагането му с няколко дни¹³. На второ място, изказва своето задоволство от статиите, които публикува в своя вестник Иван Аксаков по българските работи, но оспорва мнението му, че Русия трябва на всяка цена да поддържа България. Вярно е, че за всичко са си виновни самите руси, но по-важно било не проспаното Съединение, а последиците от това дело. „Да поддържахме извършения акт означава в същото време да поддържахме усилването в България на този режим, който видимо е против нас. 90-милионна Русия не може да допусне, щото княз Александър и г. Каравелов да могат да я въвлечат в най-опасни авантюри във всеки момент, в който поискат. По силата на историческите отношения, свързващи ни с освободената от нас България, до окончателното изпълнение на нашата програма ние не можем да допуснем в страната друго правителство, освен напълно зависимо от нас. Ние сами сме си виновни, че допуснахме друг ред в това отношение. Но сега не е време да се съжاليا за това. Нужно е преди всичко да се унищожи ненормалният факт и да се възстанови в България това, което е длъжно да съществува там, а именно наше пълно и изключително влияние (подч. от Хитрово – И. С.). Ще съумеем ли да направим това и дали е избран най-добрият начин на действие – това е друг въпрос. Аз мисля, че тези мерки са недостатъчни и че сегашното ни поведение е предизвикано от неочакваното за нас събитие. Сегашният момент е твърде важен, твърде големи интереси са заложили на карта; предвид това е необходима пълна солидарност между нашите представители, нашето обществено мнение и нашата преса. А, между впрочем, в това ние не сме силни. Ето това е страшното!“¹⁴.

На трето място, Хитрово отбелязва, че е възможно временно връщане към status quo ante, но то да бъде при едно условие – за изключително кратко време. Само при това положение подобен ход би бил в полза на Русия „... за да може България веднага да разбере, че за нас е свети (подч. от Хитрово – И. С.) нейните народни интереси, но не и партийните интереси на г. Каравелов, на княз Александър и другите. България трябва веднага да разбере и на нея трябва да ѝ се втълпява, че нейното правителство, действашо покрай нас с цел да се избави от нашата опека, я е довело нея самата до ръба на пропагста. Но за това не е достатъчно да се ограничаваме само с официална дейност в международни конференции, необходимо е да се действа непосредствено (подч. от Хитрово – И. С.) върху народната маса в България“. Това, според Хитрово, не се правело, защото руската дипломация била застанала в Княжеството на някаква дипломатическа почва, все едно, че се намира в Белгия или Швейцария, и контактувала единствено с правителствените органи, а с народните маси отношенията са прекъснати. Те трябвало да се възстановят и това е задача на руските общественици и на руската преса, в това число лично и на Иван С. Аксаков.

Четвъртият момент в писмото разкрива позицията на българския Екзарх Йосиф по въпроса. Михаил А. Хитрово го окачествява като много умен и разсъдлив човек, но нямащ голямо влияние сред българите. „Той напълно допуска възможността за възстановяване на

status quo ante и предполага дори, че това няма да бъде толкова непопулярно, разбира се, при условие да се осъществи фактичното съединение чрез преглеждане на двата организационни устава и другите мероприятия – административни, финансови и икономически¹⁵. По-нататък Хитрово отбелязва, че Екзархът настоявал за провеждане на предвидените в Берлинския договор реформи в Македония, което би било посрещнато с голямо съчувствие от населението и би успокоило умовете в тази българска област. „По-нататък Блаженият Йосиф смята за необходимо преглеждане на българската конституция. Необходимо е там да се създадат консервативни постановки, а не консервативна партия. Такъв консервативен елемент може да бъде правилното устройство на църквата. Днес духовенството е недисциплинирано, църквата няма достатъчно авторитет, селските и градските попове зависят напълно от гражданската власт и често се явяват оръдия на партийни интриги. Въобще в България е в сила страшна демокрация, на която трябва да се сложи край. Днешната внезапна популярност на княза и даже популярността на Каравелов Екзархът смята за временно явление, което е свършено фиктивно. Сред влиятелните българи те имат много противници. В нашата последователност обаче последните престанаха да вярват и за това ние сами сме си виновни. Трябва да възкресим вярата в нашия авторитет и в нашата последователност и за тази цел не трябва да губим ценно време. За съжаление, Екзархията няма вестник. Всички опити на Екзарха да получи разрешение от Портата за издаване на български вестник в Константинопол останаха напразни. Това е твърде жалко, тъй като в днешната обстановка можеше да се използва такъв орган за отрезвяване на българите от западните политически увлечения на техните ръководители“¹⁵.

На пето място, Хитрово поставя въпроса за поведението на Русия и другите велики сили на предвижданата европейска конференция по българското съединение. „Добре би било ако на конференцията ни се удаде да се сдобием с публично порицание на княз Александър и Каравелов от цяла Европа. Но какво ще бъде нашето положение, ако другите станат техни защитници и те се задържат, въпреки нашите желаниа? Ето тук вече всичко зависи от по-голямата или по-малката искреност в нашето съглашение с Австрия и Германия и особено от последната. Австрия няма да се отдели от мнението на Германия – целият проблем се състои в чистосърдечността на Бисмарк. Но на това не бива да се разчита напълно и затова е необходимо, заедно с действията на международната конференция, да се действа непосредствено и в България за разрушаване там на моментния престиж на княза и на Каравелов“.

Шестият проблем, който засяга Хитрово, е този за евентуалното възбуждане на големия Източен въпрос с претенциите на сърби и гърци за окончателно разделяне на Европейска Турция. „Тук всичко отново зависи от искреността на Тройния съюз. Но трябва да се приеме без всякакво съмнение постановката, че временното отстраняване на опасността може да се постигне само чрез дипломатически компромис. Какъв ще бъде този компромис? Ето всичко, което мога да Ви кажа за общото положение на работите“¹⁶. Писмото окончателно е завършено в Александрия на 19 октомври 1885 г.

Това послание на Михаил А. Хитрово се различава коренно от предходните писма до същия адресат. На преден план тук се изявява служителят в руското дипломатическо ведомство, който изцяло се присъединява към официалната политика на Министерството на външните работи и другите държавни институции в руската столица. Накратко казано, „руският човек, славянинът“, проявяващ се доста релефно в първите дни след Съединението на Източна Румелия с Княжество България, отстъпва своето място на държавния служител в руския дипломатически корпус, който стриктно спазва официалната линия. Тази скоростна метаморфоза в позицията на Хитрово е трудно обяснима, още повече, че той кореспондира със същия адресат, до когото са изпратени и предишните му послания. И в тях той се интересува, на първо място, от интересите на Русия и не се и старее да прикрие това, тъй като знае, че ще срещне благосклонното мнение от страна на Иван С. Аксаков. Трезвият анализ обаче го кара да казва истини, които официален Петербург не иска да чуе. В последното цитирано писмо нещата се обръщат на 180 градуса – отново на първо място и единствено важни са руските интереси, но спрямо съединителния акт и извършителите оценките са категорично противоположни на изказаните по-горе.

Решаването на дилемата защо Хитрово постъпва така може би се намира в заключителния пасаж от последното писмо, съдържащ се в послеписа след датата 19 октомври, в

който се казва: „Аз се страхувам да поверя това писмо на чуждестранната поща. Ще се наложи да го задържа известно време. Ще се възползвам от заминаването на нашия представител в Комисията по Египетските работи, който се отправя за Русия през Москва и лично ще Ви го предаде. Моля, скъпи Иван Сергеевич, изпращайте ми „Русь“¹⁷. Този текст дава сериозна информация в две посоки: 1. Хитрово се страхува да повери посланието си на чуждестранната поща, тъй като може да попадне в ръцете на съперниците на Русия и да разкрие важни страни от позициите на Петербург, което би било равносилно на предателство от негова страна по отношение на Петербург и 2. Дори да го изпраща до Аксаков чрез руския представител в Египетската комисия, той навярно се опасява от това, че носителят също може да го прочете. Най-вероятно именно това го кара да засвидетелства пълно единодушие с официалната руска позиция. Разбира се, че е възможен и трети вариант на размисъл – „отрезвяване“ на „славянина“ Хитрово след първите дни на събитието, когато разсъждава по-скоро по човешки, отколкото по руски, и влизането му в ролята на служител на Министерството на външните работи.

Всеки сам може да избере за себе си един от посочените три варианта като по-реалистичен за изложеното становище на Михаил А. Хитрово. Но фактите са такива, каквито са посочени в писмото му от 18 и 19 октомври 1885 г. Те носят важна информация не само за официалната политика на Русия по българското Съединение, но и такава за становището на българския Екзарх Йосиф и върховното ръководство на българската църква, за отношението и вижданията на Екзархията към югозападните български земи – Македония, за нейното моментно и не само състояние и за отношението на българския църковен глава към осъщественото Съединение на Източна Румелия с Княжество България. Убеден съм, че информацията от използваните новооткрити документални източници, без да променя познатата картина, ще нанесе нови щрихи върху нея, които ще допринесат за по-детайлното ѝ опознаване и интерпретиране.

¹ Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – Български исторически архив (по-нататък НБКМ–БИА), ф. 11 (Драган Цанков), а.е. 12, л. 5; Независимост. – 1881. – № 71. – 30 май.

² Институт Русской литературы (Пушкинский дом). – Рукописный отдел – Санкт-Петербург (по-нататък ИРЛИ (Пушкинский дом) – РО, СПб.), ф. 3 (Аксаковых, С.Т., К.С., И.С.), оп. 4, ед. хр. 657, л. 24.

³ Пак там.

⁴ Пак там, л. 25–26.

⁵ Пак там, л. 28.

⁶ Красный архив. – Т. 46. – Москва, 1931. – С. 180.

⁷ ИРЛИ (Пушкинский дом) – РО, СПб., ф. 18 (арх. П.И. Бергенева), ед. хр. 1, л. 38.

⁸ Пак там, ф. 463 (арх. К.А. Губастова), ед. хр. 38, л. 151.

⁹ ИРЛИ (Пушкинский дом) – РО, СПб., ф. 3, оп. 4, ед. хр. 657, л. 29.

¹⁰ Пак там.

¹¹ ИРЛИ (Пушкинский дом) – РО, СПб., ф. 3, оп. 4, ед. хр. 657, л. 31.

¹² Пак там.

¹³ ИРЛИ (Пушкинский дом) – РО, СПб., ф. 3, ед. хр. 657, л. 33.

¹⁴ Пак там, л. 33–34.

¹⁵ ИРЛИ (Пушкинский дом) – РО, СПб., ф. 3, оп. 657, л. 34–37.

¹⁶ Пак там, л. 37.

¹⁷ ИРЛИ (Пушкинский дом) – РО, СПб., ф. 3, оп. 657, л. 37.